

mondjuk a prédikációval kapcsolatos megállapítások pl. több tucat helyről szedhetők össze, minthogy Tarnai nem szokványos irodalom- vagy műfaj történetet írt. Ezért választottam a kötet bemutatásának azt a módját, hogy annak néhány megállapítását saját kutatási területem eredményeihez és nyugtalanító hiányaihoz mér-

tem, és örömmel vehettem tudomásul, hogy azokat igazolja, emezeket pedig majd segít megszüntetni. E kor irodalmának művelői közül – azt hiszem – sokakat indít még hasonló eljárásra ez a könyv, és ez lesz legfőbb haszna.

Vizkelety András

BÉL MÁTYÁS: HUNGARIÁBÓL MAGYARORSZÁG FELÉ

Válogatta, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt írta: Tarnai Andor. Fordította: Déri Balázs, Donáth Regina, Tarnai Andor. Bp. 1984. Szépirodalmi Kk. 353 l. (Magyar ritkaságok)

A magyar tudományos közvélemény ha nem is mindig értékelte Bél Mátyás munkásságát egyenlő mértékkel, annak vitathatatlan kvalitásait soha nem vonta kétségbe. Történészek, irodalomkritikák, néprajzosok, nyelvészek, teológusok, földrajzosok egyaránt tudományáguk első, igazán jelentős képviselői között tartották számon Bél Mátyást, műveire gyakran hivatkoztak. Mégis a Bél Mátyás-kutatás szakértői elismerő és nagyrabecsülő véleményük mellett – épp a feladat nagyságának ismeretében – ódzkodtak attól, hogy belevágjanak egy Bél munkásságát összefoglalóan tárgyaló mű készítésébe vagy valamely nagyobb művének kiadásába. A nehézségeket és buktatókat nem ismerő, főleg vidéki levéltárakban és múzeumokban dolgozó helytörténeti-kutatók viszont e fontos forrás hiányát érezve, tiszteletreméltó bátorsággal és szívóssággal – ha nem is mindig tiszteletreméltó eredménnyel – sorra jelentették meg Bél megyeleírásait. A 60-as 70-es években Esztergom, Heves, Pest, Vas, Bihar, Tolna, Bács megye anyaga látott napvilágot. A hivatalos, központi kísérletek sorra csődöt mondtak. Az 1950-es években több nekirugaszkodás is történt, hogy az ELTE Néprajzi Tanszéke az MTA Történettudományi Intézetével közösen jelentesse meg Bél kéziratban maradt anyagának egy részét. Majd 1978-ban hangzottak el újabb javaslatok szintén forráskiadványok megjelentetésére, akadémiai közreműködéssel, a 300. évfordulóra készülve. Sajnos ez sem sikerült. A 300. évforduló jeles napjainak kellett eljőnni ahhoz, hogy legalább egy ilyen válogatás megjelenjen.

Tarnai Andor a kötet anyagának válogatója és gondozója nagyon jól mérte föl, hogy a magyar szakmai és érdeklődő közönségnek mindegyképpen olyan válogatott anyagra van szüksége, amelynek segítségével Bél munkásságát – a magasokoldalúságában – átláthatják, másrészt egy

olyan kézikönyvet nyernek, amelyet a polcra bármikor leemelve, olvasmányos, jó fordításban készült munkaként használhatnak. Megkönnyíti ezt a rövid, de szakszerű életrajz és a művek keletkezését vázoló áttekintés.

Mindezek ismeretében talán nem tűnik közhelynek, ha azt mondjuk e kötet láttán, hogy hiánypótló. A kérdés legfőképpen az, hogy mennyire tölti be ezt a szerepet. Természetesen nem old meg minden gondot egyszerre. Bél óriási terjedelmű munkásságát egyetlen kötet nem is pótolhatja be. De a válogató legalább megpróbálta. Csak dicsérni lehet a szelektáló célkitűzéseit: olyan műveket közölni, amelyek a sokoldalú tevékenység majd minden oldalát feltárják – ráadásul ezek nagy része most jelenik meg először magyarul –, másrészt, hogy mi, az olvasók, ezek ismeretében „mint európai jelenséget és mint e jelenség hazai változatát, az adott történeti körülményeknek megfelelően próbáljuk megérteni, megértetni és megítélni”. Szerencsésnek mondható az a törekvés is, hogy lehetőleg egész műveket, önálló egységeket adjanak a kötetben. Képet kapunk a pedagógus és nyelvtudós Bélről éppúgy, mint a tudományszervezőről, a forráskiadványok szerzőjéről és az országleíróról. Minden bizonnyal külön kötetre volna szükség, hogy Bél levelezését – legalább válogatásban – az olvasó elé lehessen tárni. Úgy tűnik, a teológia az a rész, ami e kötetből hiányzik, de kétségtelen, hogy ez a témakör veszítette el leginkább aktualitását a mai közönség számára.

Megnyugtató módon vezet el bennünket Tarnai Andor tanulmánya a Bél nemzetiségét illető, – napjainkban egyes kutatók által sajnálatosan kiélezett – kérdés összetevőiben. Világosan megértheti a laikus is, hogy ezt a jellegzetesen XX. századi megfogalmazású – sovinizmustól nem mentes – problémafölvetést Bél korára és munkásságára visszavetíteni, azzal igazolni jelenlegi

állításokat, csak Bél eredeti szándékával és törekvésével ellenkezőleg lehet. A latin, magyar, német, szlovák nyelven készült s e kötetben szereplő Bél művek olyan egészséges és tiszteletreméltó, e népek egymás iránti megbecsülését hangoztató felfogást tükröznek, amelyet jó volna ismét magunkénak tudni – legalább tudományos körökben.

Talán szerencsésebb lett volna – és igazán nem tekintélyrombolás – ha a bevezetőben határozottabb állásfoglalást olvashatunk Bél munkatársai kapcsolat viselkedéséről. Nem arról van szó, hogy napjaink kialakult erkölcsi-szerzői jogi normáit kérjük számon, sem arról, hogy az 1729-es Jever-féle vádaskodást cáfolja vagy igazolja a tanulmányíró. De maga Bél az, aki a Prodrómus előszavában 1723-ban azt írja számos, név szerint említett szerző után: „a többieket ugyanis, akik a mű többi részében dolgoztak ki valamit, majd akkor említjük meg, amikor Isten akaratából az egész munka elkészül. Ezeket azonban nem hallgathattuk, hogy a *hálátlanság bélyege ne érjen* biztos lévén, hogy a jövőben többen lépnek munkatársi kapcsolatba velük, mikor látják, hogy nem más *dicsőségét, hanem a maguk jó hírét mozdítják elő*” (162). Ezzel szemben a Notitia bevezetőjében szó sincs megnevezett munkatársokról. A túl nagyra duzzadt Pozsony megyei anyag kapcsán említi ugyan, hogy saját ismeretei mellett annak egy részét a téma ismerői adták neki, de egyébként végig tüntetően egyes szám első személyében fogalmaz. Sőt, a 10. §-ban azt írja, „lesznek azonban olyanok is, akik haragra gerjednek, mert *egy győnge, ismeretlen ember* mert vállalkozni ekkora feladat kidolgozására...” (201–202) (a kiemelések tőlem –Z. I.). Mindez egyfajta hivatkozott álszerénység, amely saját személyének kiemelését hivatott szolgálni. Betetőzi az egészet a bevezető 12. §-a, ahol még módja lenne a köszönetnyilvánítás kapcsán neveket emlí-

teni, azokét, akik átengedett munkáikkal segítették a mű elkészültét. De ismét csak a hiúság és a személyes hivatkozás kerekedik fölül, mert az egyetlen „konkrétum”, amit megjegyez, az így hangzik: „Vannak közöttük nagy emberek, akiknek megnevezését az ő méltóságuknak és az én kicsiségemnek tudata tiltja.” (203.) Ezek ismeretében a Notitia II. kötete elején közölt Bél-arckép – amely a képzőművészet eszközeivel ugyanezt a szemléletet sugározza – méltán váltott ki ellenérzést már a kortársak körében.

A remek belső tartalom elegáns külsőben jelent meg, ami a Magyar Ritkaságok sorozat egyéb kötetekre is jellemző. Meszlényi Attila korabeli elemeket főlhasználó illusztrációi jól illeszkednek a közölt anyaghoz. A szűkszavú, de minden lényeges adatra kitérő jegyzetanyag kelően segíti az olvasót az eligazodásban, hasonlóképpen a név- és szómagyarázat. Apró megjegyzés, hogy fölösleges volt a fordítók neveit minden egyes rész után kiírni, hiszen ez a tartalomjegyzékben pontosan szerepel. Hasonló megjegyzés az egyébként olvasmányos, de a sajátos stílust mégis jól érzékeltető fordítások kapcsán, hogy kár volt Bél lipcsei barátjához írt levelében, a készülő mű vázlatában szereplő „Pars speciális”-t „speciális rész”-ként fordítani. A „különleges rész” semmivel sen tudománytalanabb, és talán jobb példával szolgálna az ezután készülő Bél-megyeleírások kiadásainak terminológiája számára. (139.)

Az értékes, szép könyvet megelégedéssel látva jó lenne hinni, hogy megtört a jég Bél Mátyás ügyében és miként a Prodrómus szerzője mutatónykötetnek szánta, úgy ezután most szép sorban következnek az eddig csak kéziratban, vagy korabeli nyomtatásban ismert Bél Mátyás-munkák. Megbocsáthatatlan lenne, ha a 400. évfordulót kellene ezért megvárunk.

Zombori István

A MAGYARORSZÁGI JEZSUITA ISKOLAI SZÍNJÁTÉKOK FORRÁSAI I. 1561–1773.

Szerkesztette Staud Géza. Bp. 1984. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadása. 504 l.

Magyarországon a XVIII. század végéig nem volt hivatásos színjátszás. A töröktől meg nem szállt részeken régebről is tudunk egy-két főúri udvarban végbement előadásról, ideig-óráig létező színházról, és vannak adataink külföldi színházak, színháztársulatok játékaról is. A török kiűzése után, főleg Mária Terézia uralkodása

idején, a rokokó periódusban aztán egyre több főúri, főpapi, nemesi kastélyszínházat létesítettek, és gyakoribbakká válnak az idegen vándortársulatok előadásai. A XVIII. század folyamán pedig magyarra fordított meg többé-kevésbé eredeti drámák nyomtatásban is megjelennek. Ilyeneket azonban legfeljebb olvasnak, de színpadon